

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

УДК 37.035.91:378.1

DOI: 10.32342/2522-4115-2019-1-17-1

Г.Ю. ВОШКОЛУП,
*кандидат педагогічних наук,
викладач кафедри педагогіки та психології
Університету імені Альфреда Нобеля (м. Дніпро)*

КРИТЕРІЇ НАЯВНОСТІ ЛІДЕРСЬКИХ ЗДІБНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

У статті досліджено поняття критерію як важливого елемента формування уявлення про те чи інше явище або процес, що формує основу стосовно їх оцінки, інформує про певний стан явища або процесу оточуючому середовищу. Визначено, що феномен лідерства займає особливе місце в психології, оскільки з психологічної точки зору лідерство виражається у конкретному прояві влади в людських взаємовідносинах. Доведено відсутність єдності думок науковців щодо формування набору критеріїв для оцінки наявності лідерських здібностей. Навпаки, арсенал критеріїв та показників досить різноманітний. Визначено критерії наявності лідерських здібностей як теоретично сформовані та обґрунтовані ознаки рівнів наявності та розвитку професійно значущих у діяльності економіста лідерських здібностей, що дають можливість особистості зайняти лідерську позицію в колективі та ефективно її утримувати. Досліджено, що лідерські здібності розглядаються науковцями з двох позицій. Перша зосереджує увагу на лідерських здібностях особистості взагалі, як таких, що допомагають не тільки у будь-якій професійній діяльності, але і в міжособистісних стосунках (загальнопсихологічні лідерські здібності). Друга – визначає лідерські здібності саме економіста як фахівця економічного профілю, підприємця, власника бізнесу та вкладеного капіталу тощо (фахово-психологічні лідерські здібності). Узагальнено наукові погляди на формування загальнопсихологічних та фахово-психологічних лідерських здібностей майбутніх економістів. Визначено, що є ціла низка лідерських здібностей, які належать до обох виділених нами груп. При цьому одні науковці відносять їх до загальнопсихологічних, а інші вбачають їх обов'язковими у професійній діяльності економістів. З метою усунення непорозумінь та суперечностей у напрямі оцінки, а також згладжування впливу людського чинника на формування критеріїв наявності лідерських якостей економістів, пропонується різними науковцями, нами здійснене експертне дослідження практичної оцінки прояву лідерських здібностей у середовищі функціонування конкретних підприємств.

Ключові слова: лідер, лідерські здібності, економіст, формування лідерських здібностей, наявність лідерських здібностей, психологія лідерства.

В статье исследовано понятие критерия как важного элемента формирования представления о том или ином явлении или процессе, который формирует основу относительно их оценки, информирует об определенном состоянии явления или процесса окружающей среде. Определено, что феномен лидерства занимает особое место в психологии, поскольку с психологической точки зрения лидерство выражается в конкретном проявлении власти в человеческих взаимоотношениях. Доказано отсутствие единства мнений ученых по формированию набора критериев для оценки наличия лидерских способностей. Напротив, арсенал критериев и показателей достаточно разнообразен. Определены критерии наличия лидерских способностей как теоретически сформированные и обоснованные признаки уровней наличия и развития профессионально значимых в деятельности экономиста лидерских способностей, дают возможность личности занять лидерскую позицию

в коллективе и эффективно ее удерживать. Доказано, что лидерские способности рассматриваются учеными с двух позиций. Первая концентрирует внимание на лидерских способностях личности вообще, как таковых, помогающих не только в любой профессиональной деятельности, но и в межличностных отношениях (общепсихологические лидерские способности). Вторая определяет лидерские способности именно экономиста как специалиста экономического профиля, предпринимателя, владельца бизнеса и вложенного капитала и т.п. (профессионально-психологические лидерские способности). Обобщены научные взгляды на формирование общих психологических и профессионально-психологических лидерских способностей будущих экономистов. Определено, что есть целый ряд лидерских способностей, принадлежащих к обеим выделенным нами группам. При этом одни ученые относят их к общепсихологическим, а другие видят их обязательными в профессиональной деятельности экономистов. С целью устранения недоразумений и противоречий в направлении оценки, а также сглаживания влияния человеческого фактора на формирование критериев наличия лидерских качеств экономистов, предлагаемых различными учеными, нами осуществлено экспертное исследование практической оценки проявления лидерских способностей в среде функционирования конкретных предприятий.

Ключевые слова: лидер, лидерские способности, экономист, формирование лидерских способностей, наличие лидерских способностей, психология лидерства.

Постановка проблеми. У практиці професійної підготовки майбутніх економістів постійно постає питання підвищення рівня формування тих професійно значущих якостей, які допоможуть у майбутній професійній діяльності не тільки виконувати професійні обов'язки на робочому місці економіста, але і дозволять сформуванню особистість, здатну до ефективного ведення підприємницької діяльності, яка мислить масштабно та стратегічно, вміє приймати виважені та обґрунтовані управлінські рішення, має здібності працювати в команді та управляти нею. Зокрема фахівцям з економічною освітою, що працюють сьогодні на керівних посадах, доцільно мати та розвивати у собі лідерські якості, що обумовлює актуальність дослідження критеріїв їх оцінки в особистості ще під час навчання в закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних наукових дослідженнях питання формування критеріїв для оцінки наявності лідерських здібностей висвітлені досить широким колом наукових публікацій. До таких праць можна, зокрема, віднести дослідження таких науковців: О. Анісімов, Е. Берн, Н. Гуржій, Є. Дрофічева, О. Євтихов, Є. Жарик, В. Зазикін, І. Зубрицька-Макота, О. Коваль, В. Колпаков, А. Лоутон, О. Пахолок, Е. Роуз, Р. Стогділ та ін. У той же час у наукових працях нами не знайдено інформації щодо визначення рівня значущості тих чи інших лідерських здібностей для студентів економічних спеціальностей та практикуючих економістів, що дає можливість для подальшого наукового пошуку у цьому напрямі.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у дослідженні та систематизації критеріїв, що використовуються для оцінки наявності лідерських здібностей у майбутніх економістів, а також визначенні ступеня їх значущості у процесі оцінки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Критерії виступають важливим елементом формування уявлення про те чи інше явище або процес, оскільки формують основу щодо їх оцінки, інформують про певний стан явища або процесу оточуючому середовищу. Без критеріїв неможливо піддати більш точному уявленню чи тлумаченню предмет та об'єкт дослідження. Відповідно, стає важко зрозуміти його сутнісне наповнення, або правильне тлумачення.

Критеріями прийнято вважати: контрольні показники, які використовуються для оцінки або вимірювання предмета [1, с. 304]; підставу для оцінки, визначення або класифікації чогось, його мірило [2]; принцип або стандарт, за яким можна судити про предмет дослідження або приймати рішення стосовно нього [3]; ознаки, за якими здійснюється оцінка досліджуваного об'єкта чи явища, що визначають реальний стан, рівень їх сформованості [4, с. 65]; ознаки, на основі яких робиться оцінка, визначення або класифікація чого-небудь, або мірила судження та оцінки, основні ознаки, за якими одне рішення обирається з багатьох можливих [5, с. 44] та ін.

Якщо розглядати етимологію походження терміна «критерій», то в перекладі з грецької мови він дослівно означає «мірило», «міра самого явища», що і знаходить відображення у визначеннях вищенаведених наукових праць.

Феномен лідерства займає особливе місце в психології, оскільки з психологічної точки зору лідерство виражається у конкретному прояві влади в людських взаємовідносинах,

а влада у психологічному вимірі – це здатність керуючого (владного) суб'єкта змусити собі підкорятися. Інакше кажучи, це вплив суб'єкта управління на об'єкт управління.

У нашому дослідженні розглядаються критерії наявності лідерських здібностей майбутніх економістів. Одразу зазначимо, що однозначна думка науковців щодо набору таких критеріїв відсутня. Навпаки, арсенал критеріїв та показників досить різноманітний. Не маючи можливості в межах цієї статті розглянути всі відомі критерії, увагу зосереджено на найбільш значущих з них, з нашої точки зору.

Для цілей нашого дослідження вважаємо, що «критерії наявності лідерських здібностей» – це теоретично сформовані та обґрунтовані ознаки рівнів наявності та розвитку професійно значущих в діяльності економіста лідерських здібностей, що дають можливість особистості зайняти лідерську позицію в колективі та ефективно її утримувати.

Формуючи уявлення про ті чи інші лідерські здібності, виходимо з того, що психологічна природа їх наявності (відсутності) також накладає свій відбиток на ефективність їх формування. Це пояснюється тим, що лідерська позиція – це діяльнісне існування особистості. Тобто навіть за наявності вагомих знань та значного досвіду, але за відсутності активної лідерської позиції справжнім лідером стати неможливо. Відповідно, ефективність лідерства в економічній сфері, як і в будь-якій іншій, має також психолого-особистісний характер та підкріплюється загальнопсихологічними характеристиками лідера в його оточенні.

Варто звернути увагу, що лідерські здібності розглядаються науковцями з двох позицій. Перша зосереджує увагу на лідерських здібностях особистості взагалі, як таких, що допомагають не тільки у будь-якій професійній діяльності, але й у міжособистісних стосунках. Такі здібності ми назвали загальнопсихологічними. Друга визначає лідерські здібності саме економіста, як фахівця економічного профілю, підприємця, власника бізнесу та вкладеного капіталу тощо. Це фахово-психологічні лідерські здібності.

У контексті виокремлення загальнопсихологічних лідерських здібностей корисними виявилися праці таких науковців (табл. 1).

Таблиця 1

Узагальнення наукових поглядів на формування загальнопсихологічних лідерських здібностей майбутніх економістів

Загальнопсихологічні лідерські здібності	Дослідники, що виокремлюють здібності
Високий рівень знань та інтелекту	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов
Чесність	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов, Є. Дрофічева, О. Євтихов
Здоровий глузд	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов
Ініціативність	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов
Впевненість у собі	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов, Є. Дрофічева, Р. Стогділ, А. Лоутон, Е. Роуз, О. Євтихов
Дисциплінованість	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов
Наполегливість, рішучість	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов, Р. Стогділ, А. Лоутон, Е. Роуз, О. Євтихов
Соціально-економічний статус	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов
Надійність	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов
Відповідальність	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов, О. Євтихов
Соціальна активність	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов, О. Євтихов
Комунікабельність	Е. Берн, В. Колпаков, О. Анісімов, О. Євтихов
Відкритість, доброзичливість	Є. Дрофічева, О. Євтихов
Почуття гумору	Є. Дрофічева
Активність	Р. Стогділ, О. Євтихов
Харизма	А. Лоутон, Е. Роуз, О. Євтихов
Стресостійкість	О. Євтихов
Здатність заслуговувати довіру	О. Євтихов
Справедливість	О. Євтихов
Надійність у вчинках	О. Євтихов

Фахово-психологічні лідерські здібності представлені у дослідженнях таких науковців (табл. 2).

Таблиця 2

Узагальнення наукових поглядів на формування фахово-психологічних лідерських здібностей майбутніх економістів

Фахово-психологічні лідерські здібності	Дослідники, що виокремлюють здібності
Професійні знання і уміння (професійна управлінська компетентність)	О. Пахолук, О. Євтихов
Організаторські здібності	О. Пахолук, І. Зубрицька-Макота, О. Коваль, О. Євтихов
Політична культура (ставлення до інтересів суспільства, трудового колективу та особистості працівника)	О. Пахолук, А. Лоутон, Е. Роуз
Працездатність (здатність до тривалої творчої діяльності на керівній посаді)	О. Пахолук
Делегування повноважень	І. Зубрицька-Макота, О. Коваль
Мотивація до групової роботи	І. Зубрицька-Макота, О. Коваль, А. Лоутон, Е. Роуз, О. Євтихов
Встановлення пріоритетів, орієнтація на результат	І. Зубрицька-Макота, О. Коваль, Є. Жарик, Н. Гуржій, Р. Стогділл, А. Лоутон, Е. Роуз, О. Євтихов
Самопізнання та самооцінка	І. Зубрицька-Макота, О. Коваль
Аналітичне мислення	І. Зубрицька-Макота, О. Коваль, Р. Стогділл
Розпізнавання, обробка, системність, формування інформації	І. Зубрицька-Макота, О. Коваль
Ввічливість, тактовність, делікатність (уміння поводитися в суспільстві, зменшувати міжособистісну напругу)	І. Зубрицька-Макота, О. Коваль, Р. Стогділл, А. Лоутон, Е. Роуз, О. Євтихов
Культура спілкування, комунікативні здібності	І. Зубрицька-Макота, О. Коваль, Є. Жарик, Н. Гуржій, О. Євтихов
Готовність ризикувати	Є. Жарик, Н. Гуржій
Відповідальність за команду	Є. Жарик, Н. Гуржій
Адаптивність	Є. Жарик, Н. Гуржій, О. Євтихов
Стратегічне мислення	Є. Жарик, Н. Гуржій, А. Лоутон, Е. Роуз, О. Євтихов
Ініціативність та активність у прийнятті рішень	В. Зазикін, Є. Смирнов, Р. Стогділл
Оригінальність у розв'язанні проблем	Р. Стогділл, О. Євтихов
Відповідальність за результат	Р. Стогділл
Послідовність у прийнятті рішень	О. Євтихов
Здатність відстоювати інтереси колективу	О. Євтихов
Ефективне планування своїх дій та дій підлеглих	О. Євтихов

Порівняльний аналіз даних табл. 1 і 2 дає можливість зрозуміти, що є ціла низка лідерських здібностей, які належать до обох виділених нами груп. При цьому одні науковці відносять їх до загальнопсихологічних, а інші – вбачають їх обов'язковими у професійній діяльності економістів. З психологічної точки зору це не випадково, оскільки будь-який професіонал є також людиною зі своїм світоглядом, поглядами на оточуюче середовище, що безпосередньо впливає на характер прийняття лідерами рішень.

Узагальнюючи погляди розглянутих науковців, можна відзначити, що людина, яка вміє самостійно та виважено приймати ефективні рішення, готова брати на себе відповідальність за їх реалізацію, уміє правильно взаємодіяти з іншими людьми, працювати в команді, тим самим і проявляє свої лідерські здібності.

У наш час досить важко знайти успішного лідера, який би відповідав усім наведеним у табл. 1 і 2 критеріям. Причому ступінь прояву тих чи інших критеріїв може бути різним. Частина науковців віддають перевагу одним критеріям, частина – іншим. Дехто виділяє власні, досить специфічні критерії.

З метою усунення непорозуміння та суперечностей у напрямі оцінки, а також згладжування впливу людського чинника на формування критеріїв наявності лідерських якостей економістів, пропонує різних науковцями, нами здійснене експертне дослідження практичної оцінки прояву лідерських здібностей у середовищі функціонування конкретних підприємств.

В експертному дослідженні, виконаному з використанням методу Дельфі, взяло участь 15 економістів, що працюють на провідних підприємствах Дніпропетровської області. Їх завданням було оцінити ступінь важливості (значущості) тих чи інших критеріїв наявності лідерських здібностей в діяльності економістів.

Відібрані для оцінки лідерські здібності та результати їх оцінки експертами наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Результати оцінки значущості критеріїв наявності лідерських здібностей у фахівця-економіста

Критерії лідерських здібностей	Усереднена експертна оцінка значущості критеріїв для професійної діяльності економіста
I. ЗАГАЛЬНОПСИХОЛОГІЧНІ, у т. ч.:	57,5
1.1. Рівень знань та інтелекту	4,2
1.2. Чесність, порядність, надійність	3,8
1.3. Здоровий глузд	3,2
1.4. Ініціативність	4,1
1.5. Впевненість у собі	4,3
1.6. Дисциплінованість, відповідальність	4
1.7. Наполегливість, рішучість, активність	4,3
1.8. Соціально-економічний статус	3,3
1.9. Соціальна активність, комунікабельність	4,2
1.10. Відкритість, доброзичливість	3,6
1.11. Харизма	3,9
1.12. Стресостійкість	3,1
1.13. Здатність заслуговувати довіру	4,3
1.14. Справедливість	3,3
1.15. Надійність у вчинках	3,9
II. ФАХОВО-ПСИХОЛОГІЧНІ	42,5
2.1. Професійні знання і уміння (професійна управлінська компетентність)	4,1
2.2. Організаторські здібності, мотивація до групової роботи, здатність відстоювати інтереси колективу	3,9
2.3. Політична культура (ставлення до інтересів суспільства, трудового колективу та особистості працівника)	2,5
2.4. Працездатність (здатність до тривалої творчої діяльності на керівній посаді)	2,3
2.5. Делегування повноважень, ефективне планування своїх дій та дій підлеглих	3,6
2.6. Культура спілкування, комунікативні здібності	3,5
2.7. Послідовність у прийнятті рішень, встановлення пріоритетів, орієнтація на результат	3,7
2.8. Відповідальність за команду та результат	2,9
2.9. Аналітичне мислення, розпізнавання, обробка, системність, формування інформації	2,3
2.10. Готовність ризикувати	2,3
2.11. Адаптивність	3,9
2.12. Стратегічне мислення	3,7
2.13. Ініціативність та активність у прийнятті рішень	3,8
разом	100

З табл. 3 видно, що експерти віддають перевагу загальнопсихологічним лідерським здібностям, які за проведеними усередненими розрахунками мають значущість 57,5 про-

ти 42,5% для фахово-психологічних. При цьому серед загальнопсихологічних здібностей найбільш значущими, за твердженням експертів, виявилися такі: рівень знань та інтелекту; ініціативність; впевненість у собі; наполегливість, рішучість, активність; соціальна активність, комунікабельність; здатність заслуговувати довіру. Серед фахово-психологічних: професійні знання та уміння; організаторські здібності, мотивація до групової роботи, здатність відстоювати інтереси колективу; делегування повноважень, ефективне планування своїх дій та дій підлеглих; послідовність у прийнятті рішень, встановлення пріоритетів, орієнтація на результат; адаптивність; стратегічне мислення; ініціативність та активність у прийнятті рішень.

Запропоновані критерії оцінки наявності лідерських здібностей можуть використовуватись у практичній діяльності фахівців-економістів, а також педагогами у закладах вищої освіти для оцінки лідерського потенціалу майбутніх фахівців. При цьому на етапі навчання студенти мають можливість не тільки виявити у себе ті чи інші здібності за допомогою відомих на сьогодні методик, але і оцінити їх значущість за допомогою коефіцієнтів вагомості, наведених у табл. 3.

Загалом же, щоб стати справжнім лідером, студенти-економісти мають розвивати у собі не тільки наведені в табл. 3 лідерські здібності, але і формувати правильне оточення навколо себе, вчитися помірковано приймати рішення не тільки у професійній діяльності, але і у повсякденному житті, прагнути до досягнення значущих результатів як для себе, так і для оточуючих.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що дуже важливо, щоб критерії оцінки наявності лідерських здібностей мали такі характеристики: 1) значущість – оскільки вона дає уявлення про ступінь важливості критерію, яким можна користуватися для формування суджень та оцінки; 2) повнота – можливість формування найбільш повного уявлення про природу досліджуваного явища; 3) надійність – підвищує ефективність їх практичного використання; 4) зрозумілість – дає можливість дійти правильних висновків. Сформулювати розглянуті лідерські здібності у студентів-економістів, на нашу думку, можна за рахунок реалізації на заняттях прийомів і методів навчання, що передбачають використання ситуаційних вправ, ділових ігор, тренінгів, кейсів тощо. Крім того, потрібно не забувати розвивати у них аналітичне та критичне мислення, самооцінку, навички роботи у команді, а також створювати умови для морального становлення студентів та активізації студентського самоуправління, під час якого лідерські здібності починають проявлятися активніше.

Список використаних джерел

1. Шмерко О.П. Критерії та показники професійної компетентності студентів торгово-економічного профілю / О. П. Шмерко // Вісник національного університету оборони України. – 2012. – № 5 (30). – С. 304–309.
2. Академічний тлумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/pokaznyk>
3. Oxford dictionaries. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/criterion>
4. Сисоева С.О. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: навч.-метод. посіб. / С.О. Сисоева, Т.Є. Кристопчук. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2009. – 460 с.
5. Скрипченко О.В. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. – 2-ге вид. – Київ: Каравела, 2009. – 344 с.
6. Кофан І.М. Особливості прояву лідерських якостей у міжособистісних стосунках в юнацькому віці / І.М. Кофан, В.О. Нудель // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». – 2016. – № 2 (12). – С. 76–82.

References

1. Shmerko, O.P. (2012). *Kryterii ta pokaznyky profesiinoi kompetentnosti studentiv torovo-ekonomichnoho profilu* [Criteria and indicators of professional competence of trade and economic profile's students]. *Visnyk natsionalnoho universytetu obrony Ukrainy* [The National Defense University of Ukraine Bulletin], no. 5 (30), pp. 304-309 (in Ukrainian).

2. *Akademichnyi tlumachnyi slovnyk* [Academic Explanatory Dictionary]. Access mode: <http://sum.in.ua/s/pokaznyk> (in Ukrainian).

3. Oxford dictionaries. Access mode: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/criterion>

4. Sysoieva, S.O. & Krystopchuk, T.Ye. (2009). *Pedahohichnyi eksperyment u naukovykh doslidzhenniakh neperervnoi profesiinoi osvity* [Pedagogical experiment in scientific researches of continuous vocational education]. Lutsk, Volynska oblasna drukarnia Publ., 460 p. (In Ukrainian).

5. Skrypchenko, O.V., Dolynska, L.V. & Ohorodniichuk, Z.V. (2009). *Vikova ta pedahohichna psykholohiia* [Age and Pedagogical Psychology]. Kyiv, Karavela Publ., 344 p. (In Ukrainian).

6. Kofan, I.M. & Nudel, V.O. (2016). *Osoblyvosti proiavu liderskykh yakosti u mizhosobystisnykh stosunkakh v yunatskomu vitsi* [Features of manifestation of leadership qualities in interpersonal relationships in adolescence] *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia. Pedahohika i psykholohiia* [Bulletin of the University of Dnipropetrovsk named after Alfred Nobel. Pedagogy and Psychology], no. 2 (12), pp. 76-82 (in Ukrainian).

CRITERIA OF LEADERSHIP ABILITIES OF FUTURE ECONOMISTS

Hanna Voshkolup, PhD in Pedagogy, lecturer at the Department of Pedagogy and Psychology, Alfred Nobel University, Dnipro (Ukraine). E-mail: sofia.voshkolup@gmail.com

DOI: 10.32342/2522-4115-2019-1-17-1

Key words: leader, leadership skills, economist, leadership development, leadership skills, leadership psychology.

The article examines the concept of a criterion as an important element in the formation of ideas about a particular phenomenon or process that forms the basis for their assessment, informs the environment about a certain state or phenomenon. It is determined that the phenomenon of leadership has a special place in psychology, since, from a psychological point of view, leadership is expressed in the concrete manifestation of power in human relationships. The lack of unity of opinion of scientists on the formation of a set of criteria for assessing the presence of leadership skills is proved. On the contrary, the arsenal of criteria and indicators is quite diverse.

The concept of "criteria for the presence of leadership abilities" is defined as theoretically formed and substantiated signs of the levels of presence and development of leadership skills that are professionally significant in economist's activities, enable an individual to take a leadership position in a team and effectively retain it. It is proved that leadership skills are considered by scientists from two positions. The first focuses on the leadership abilities of the individual in general, as such, helping not only in any professional activity, but also in interpersonal relations (general psychological leadership abilities). The second one determines the leadership abilities of an economist, as a specialist in economics, an entrepreneur, a business owner and invested capital, etc. (professional psychological leadership skills). The scientific views on the formation of general psychological and professional-psychological leadership abilities of future economists are summarized.

It is determined that there are a number of leadership abilities belonging to both of the groups that we have identified. At the same time, some scientists attribute them to general psychological ones, while others see them as obligatory in the professional work of economists. In order to eliminate misunderstandings and contradictions in the direction of evaluation, as well as smoothing the influence of the human factor on the formation of criteria for the leadership qualities of economists offered by various scientists, we implemented an expert study of the practical assessment of the manifestation of leadership skills in the environment of specific enterprises.

An expert study using the Delphi method was attended by 15 economists working at the leading enterprises of the Dnipropetrovsk region. Their task was to assess the degree of importance (significance) of certain criteria for the presence of leadership abilities in the work of economists.

It is determined that experts prefer general psychological leadership abilities, which, according to the averaged calculations, have a significance of 57.5% versus 42.5% for the professional and psychological ones. At the same time, among the general psychological abilities, the most significant ones, according to the experts, were the following: the level of knowledge and intelligence; initiative; self-confidence; persistence, determination, activity; social activity, communicability; the ability to earn trust. Among the professional psychological abilities were: professional knowledge and skills; organizational skills, motivation for group work, ability to defend the interests of the team; delegation of authority, effective planning of their actions and actions of subordinates; consistency in decision making, prioritization, result orientation; adaptability; strategic thinking; initiative and decision-making activity.

Одержано 15.12.2018.